

Itinerari de la pedra seca



Fitxa tècnica:

Duració: 5 h. 30' (sense comptar els temps d'aturada i visita dels llocs)

6 h. si anem fins la cabana de Claror

Dificultat: mitjana-alta

Desnivell: 1.010 m.

Presentació

La construcció en pedra seca consisteix en una tècnica constructiva en la qual només s'utilitzen pedres en sec, és a dir, sense cap element de lligam o morter, de forma que es s'aguanten només mercès a l'encaix entre unes i altres, com a molt utilitzant pedruscall com a cunyes per ajudar a subjectar les pedres. És una tècnica molt antiga i molt estesa a tot el Pirineu, Catalunya i, en general a tot el Mediterrani, d'aquí que l'any 2018 fos declarada per la UNESCO patrimoni de la humanitat.

L'objectiu del present itinerari és anar a visitar sobre el terreny una mostra del patrimoni en pedra seca que podem trobar a la vall, i al llarg del recorregut podrem veure exemplars dels diferents models que integren el repertori de construccions d'aquesta mena.

L'any 2004 la vall del Madriu-Perafita-Claror va ser inscrita per la UNESCO en la llista del patrimoni de la humanitat com paisatge cultural. El que confereix aquest valor a la vall rau en el fet de tractar-se d'un espai natural on l'home hi ha intervingut al llarg del temps per a obtenir-ne un profit mitjançant l'ús de pràctiques pròpies de l'economia tradicional. Les construccions en pedra seca constitueixen el principal testimoni material d'aquesta intervenció a la vall, ja que són estructures originades per les principals activitats humanes practicades a diferents alçades, l'agricultura al fons de la vall, amb feixes i murs de tanca, l'explotació forestal, que ens ha deixat les places de carbonera, i els tiraders, la ramaderia, amb cabanes, pletes i orris, i les vies de comunicació, els camins.

A més a més, l'itinerari ens portarà a conèixer un dels racons menys coneguts d'aquest paisatge natural, la part baixa de la vall de Claror, tot passant, per arribar-hi per les valls del Madriu i Perafita. Amb ell anirem més enllà de fer una simple passejada o de practicar un esport de muntanya, ens permetrà conèixer l'empremta que l'home hi ha deixat al llarg de la seva història, un patrimoni que els parla d'altres temps, de formes de vida que han quedat en el passat però que formen part de la nostra identitat i que es troba a cavall entre l'etnologia i l'arqueologia.

1.- El camí de la Muntanya

0' Pont de la Plana

Sortim del pont de la Plana on agafem el camí de la Muntanya. A la nostra esquerra queda la borda Sabater, en ruïnes. El camí, empedrat des del principi, puja de forma suau paral·lel a la riba esquerra del riu Madriu, tot passant pel peu d'algunes tarteres.

10' (10') Pont de Sassant

Arribem al pont de Sassanat per passar a l'altre riba del riu; aquest pont en arc de mig punt va ser construït en la dècada dels anys trenta del segle passat, abans hi havia una palanca de fusta. Des del pont, si ens fixem el vessant junt enfront nostre, hi podrem veure un parell de feixes de grans dimensions emplaçades sobre la tartera mateix i construïdes amb grans blocs.

Creuat el pont hi tenim la borda de Ton del Quim, acompanyada d'un petit tancat de pedra seca. Just abans de la borda el camí es divideix en dos, un va per davant de la borda, i l'altre per darrera, creua la tartera en línia recta. Podem agafar qualsevol dels dos, perquè uns metres més amunt es tornen a trobar.

El camí de la Muntanya té el seu inici a Escaldes i arriba fins l'estany de l'Illa. És l'eix vertebrador de l'activitat humana a la vall del Madriu. Rep aquest nom per què era el camí que permetia als habitants de l'antiga parròquia d'Andorra (aquesta parròquia l'any 1978 es va dividir en les actuals parròquies d'Andorra la Vella i Escaldes-Engordany) d'accedir a la muntanya, és a dir a la vall del Madriu. Era el lloc de pas dels ramats d'ovelles per anar a les pastures d'estiu, els cortons, per on es conduïen les mules i vaques per pasturar als prats de prop de les bordes, així com els porcs domèstics que a l'estiu també anaven a la muntanya. El camí comunica el poble amb les bordes i per ell es baixava l'herba obtinguda als prats de dall. Quan treballava la farga d'Andorra o del Madriu, per ell baixaven les mules carregades de lingots de ferro. I era també la via per on els paquetaires transportaven els fardos de contraban fins la ratlla de la frontera espanyola o més enllà. El camí està empedrat, o gravat, com es deia abans, des del pont de la Plana fins una mica més amunt d'Entremesaigües, (un traçat de prop de 2000 metres de llargada, i a partir de Ramio ho està només en alguns trams. El principal motiu pel qual en van empedrar el pabiment rau en la necessitat de fer-lo impermeable, ja que si no ho estigues quan plou l'aigua que hi baixa el convertiria en un fanguer, el faria impracticable i acabaria per fer-lo malbé. És difícil determinar des de quan està empedrat, però el que se sap és que era objecte d'un manteniment i reparació constants; antigament el Comú obligava als propietaris de les terres a tocar, a mantenir els trams amb que limitava el seu terreny i ja al segle XX, el que feia era llogar un parell d'homes de la parròquia per a que refessin els trams malmesos, i encara avui en dia es continua aquest manteniment. Constitueix

una obra destacada del treball en pedra seca i un dels valors patrimonials pels quals la Vall del Madriu-Perafita-Claror va ser declarada patrimoni de la humanitat per la UNESCO.

El camí continua pujant, ara amb un pendent una mica més pronunciat, i fa ziga-zagues per facilitar la pujada. Podreu veure que el camí es descompon en dos traçats, un va fent corbes, mentre que l'altre va recte.



El camí de la Muntanya amb el tirader al costat.

*El motiu pel qual té trams dobles es deu a que el traçat comparteix dos elements, un el camí pròpiament dit, que és el que puja fent marrades, i l'altre és el que s'anomena un **tirader**, la rampa per on es baixaven els troncs de fusta tallats als boscos de la vall, i que degut a la seva longitud no podien girar per fer els viaranyes del camí. L'extracció de fusta ha tingut dos objectius: per una part totes les cases de la parròquia tenien dret a fer fusta i llenya als boscos comunals, la fusta era emprada en la construcció i reparació d'edificis, cases pairals, bordes, coberts, etc. Més endavant, a segle XX, al país es van instal·lar serradores industrials, Serradora Rossell, que compraven partides de bosc al Comú per a la seva explotació. El transport dels troncs de fusta es feia amb animals, mules; l'empedrat del tirader facilitava el seu lliscat.*

A la nostra dreta entre el camí i el riu hi ha tot un seguit de prats de dall, delimitats i separats del vial, per murs de tanca de pedra seca; a l'esquerra hi tenim un seguit de **feixes**, que es van esglaonant fins que arribem a les bordes d'Entremesaigues.



Feixes i prats a l'esquerra del camí.

Les **feixes**, que al país també reben la denominació de **marges**, són terrasses destinades a adaptar el terreny per l'obtenció de superfícies planes que poguessin ser conreades. Per a obtenir-les en un terreny en pendent s'aixecava un mur de contenció en pedra seca, que per la part de darrera s'omplia de pedra sense treballar, excepte els 50 o 70 centímetres de la part més alta que s'emplenaven de terra. Normalment segueixen un traçat rectilini, però a vegades poden ser còncaves, i es comuniquen entre elles mitjançant rampes.

Els **murs de tanca** servien per delimitar parcel·les o propietats i sobretot per evitar l'entrada de bestiar aliè. Bastits en pedra seca, són amples i doble cara, en altres llocs la darrera filada era a base de pedres posades verticalment o lleugerament inclinades, però a la vall del Madriu no és així degut a que les pedres granítiques que si troben solen tenir formes arrodonides.

Tant les feixes com els prats de dall, amb els seus murs de tanca, tenen un origen en la història del país: A partir de mitjans del segle XVIII a les valls d'Andorra es va incrementar la cria de bestiar mulat, que a la llarga va acabar per substituir els ramats d'ovins, degut a que els condicions duaneres, els privilegis o franquícies, n'afavorien el comerç amb Catalunya, però aquest tipus de bestiar no fa transhumància, sinó que roman al país durant l'hivern, això obligava als ramaders a disposar d'una reserva de farratge amb el que mantenir els animals, i per això feia falta disposar de noves terres. A la vegada el creixement demogràfic de la parròquia d'Andorra a la mateixa època també va fer que les noves cases que s'anaven fundant necessitessin de nous terrenys de cultiu i per això es construeixen les feixes. Aquests han estat el principal motiu de la colonització agrícola de la vall del Madriu, que es va iniciar

al segle XVIII per agafar més força al segle XIX. Costa fer-se a la idea de l'esforç que va suposar l'aixecar en pedra seca tots aquests murs. No és estrany que el geògraf català Salvador Llobet digués, a mitjans segle XX, que a Andorra hi havia "fam de terra".

A la vora del camí la vegetació està bastant aclarida, tot i que poc a poc, arbres i matolls estan recuperant, terreny ocupant els prats les parcel·les abandonades. Hi podem trobar algun pi roig (*pinus silvestris*), algun beç (*betula pendula*), avellaners i boixos. Amb l'escorça del beç es feien, abans, les falles de Sant Joan i els pastors en fabricaven bassulls, una mena de tassa muntada doblegant l'escorça; la fusta de les branques d'avellaner eren emprades per a fer mànecs per les aixades i altres eines, i de tothom era coneguda la duresa de la fusta de boix. La humitat de la proximitat del riu afavoreix el creixement de falgueres, líquens i molses. Segons l'època de l'any als prats encara es poden veure eugues i vaques pasturant.

30' (40') Bordes d'Entremesaigües

Entremesaigües és un **cortó**, una agrupació de bordes i cabanes, que servien per a que els pagesos hi portessin el bestiar a pasturar i per a emmagatzemar farratge obtingut als prats de dall que després es transportava al poble, a Escaldes o Engordany per tenir-ne una reserva amb la que poder alimentar els animals a l'hivern. Aquí hi tenim les bordes del Quimet, de Peret de la Molinera i de cal Sucarana, totes amb la seva cabana, on residien els pagesos durant les temporades de treball. Les bordes i les cabanes no estan construïdes en pedra seca, sinó que les seves parets estan lligades amb morter de fang, però en canvi sí són de pedra seca els **corrals** que les acompanyen i algun altre element com les escales que pugen al pis de dalt de les cabanes.

La vall de Perafita

Per continuar, abandonem el camí de la Muntanya per girar a la dreta, creuar el Madriu i agafar el camí que porta cap a Perafita. Passat el pont el camí va per entre les tarteres a la dreta i els prats d'Entremesaigües, també aquí protegits per un mur de tanca. Estem caminant pel lateral dret del con de dejecció que es va formar en el punt on la vall de Perafita desemboca en la del Madriu, d'aquí el topònim Entremesaigües.

Les tarteres de la nostra esquerra, estan integrades per roques de granit, el tipus de pedra predominant a la vall, i s'han format per l'acció del gel, que mitjançant el procés de gelifracció, al llarg del temps ha anat trencant la roca. Entre les pedres us pot aparèixer alguna sargantana, coneguda al país com serenalla, o algun escurço, compte amb la seva picada. Si parem atenció, al llarg del recorregut també podem trobar traces de la fauna local, com la guineu, que marca el territori amb deposicions sobre les pedres, el senglar, que

fa furgades a la recerca d'arrels i l'isard, del qual, amb sort veurem algun exemplar, i per completar-ho als rius i llacs de la vall són abundants les truites, apreciades pels pescadors.

13' (53') La font Peixadera

Uns metres més enllà passem pel costat de la font Peixadera, que deu el seu nom a que l'aigua hi brolla a través de l'esquerda en una roca. Deixem a la nostra dreta la cruïlla del camí de la Font Boïgot (de baixada recomanem agafar aquest camí, ja que cara avall és més còmode). Arribem al punt on s'acaben els conreus, aquí el camí té un tram amb el talús totalment construït amb pedres col·locades en sec.

El pendent es va fent més pronunciat i la vall es fa més estreta. S'intercalen els trams de bosc de pi roig amb moments on el camí fa esglaons entre les roques de la tartera. Passem per sobre de les "pedres balladores", uns blocs de granit tan plans que les gents del país deien que s'hi podia ballar a sobre.

A les vores del camí podem veure unes petites terrasses, semblants a feixes, amb murs de pedra seca, es tracta dels emplaçaments d'antigues carboneres. Les restes de carbó que encara queden per terra també en indiquen la seva presència.



Pas del camí per sobre d'una plaça de carbonera, amb restes de carbó al terra.

Les [places de carbonera](#), són molt abundants a la vall, eren espais on s'hi havien instal·lat carboneres emprades en l'obtenció de carbó vegetal. En

aquest procés s'amuntegaven els tascons de fusta de pi, tot deixant una xemeneia central; la pila es cobria de terra i gleva i es deixava cremar durant dies, de forma que es produís una combustió lenta per a que la fusta no es reduís a cendra sinó que es transformés en carbó. El carbó que s'hi feia estava destinat a alimentar la farga que hi havia a la Vall, la farga del Madriu o d'Andorra. Aquesta farga va ser construïda l'any 1732 i va treballar durant un segle en la fundació lingots de ferro per a la seva exportació. Necessitava de grans quantitats de carbó per a la fossa del mineral. La construcció de la carbonera requeria d'un espai pla, i és per això que es bastien aquestes places en forma de feixa, amb un mur de contenció de pedra seca.

25' (2h. 15') La pleta dels Graus

De sobte el camí s'obre a una gran clariana, coneguda com la pleta dels Graus. De la [pleta](#), un tancat per bestiar, només en queden algunes restes de la primera filada (caldrà posar-hi una mica d'imaginació, més endavant en veurem de més ben conservades), mentre que el topònim "grau" fa referència a un pas estret.

Només entrar-hi, a l'esquerra hi podem veure una [cabana de pastor](#) emplaçada sota la visera d'un gran bloc de pedra, que li serveix de coberta, mentre que davant ha estat tancada amb un mur de pedra seca. Si ens apropem a veure-la ens podrem fer una idea de la duresa de les condicions de vida dels homes que treballaven a la vall.



Cabana de la pleta dels Graus, construïda aprofitant la balma formada per un bloc de pedra.

Estem dins del [cortó](#) dels Sull i Brulls. Els cortons eren terrenys que el Comú de l'antiga parròquia d'Andorra llogava a particulars per a que a l'estiu hi portessin a pasturar els ramats d'ovelles; en tots ells hi tenen presència les estructures de pedra seca necessàries per a la pràctica de la ramaderia, cabanes, orris o pletes. Dels que hi havia a la vall del Madriu aquest era el menys valorat, ja que disposa de poc terreny de pastura, que es troba l'altre costat de riu, en el con de dejecció que baixa de la canal dels Astrells, a la nostra dreta.

A la sortida de la clariana entrem a un bosc de pi negre, i el camí travessa en diagonal el vessant dret de la vall amb un pendent força exigent que supera fent alguna marrada. Per sota nostre queda l'aiguabarreig dels rius de Perafita i Claror.

Degut a que anem guanyant alçada i ens allunyem de la riba del riu, la vegetació canvia, ara predomina el pi negre, el sotabosc ja no és tant atapeït i el principal matoll és el neret.

35' (2 h. 50') Camí de Claror

Abans d'arribar al panell de Perafita, en sortir del bosc, trobarem el panell indicador de la derivació cap a Claror, que és la que hem d'agafar per travessar la petita carena que separa la vall de Perafita i de la de Claror, per sota del turó ocupat per l'Estany de la Nou. Al camí que hem de seguir, les marques

vermelles i blanques del GR, han estat reemplaçades per cercles grocs (si ens costen de veure també està senyalitzat amb fites de pedres amuntegades).

Les capçaleres de les valls de Perafita i de Claror són dues valls penjades, amb un relleu que, en origen va ser excavat per les glaceres, durant el període quaternari, entre el 50.000 i el 12.000 abans de la nostra era, i que va donar com resultat una vall en forma de U oberta. Quan els glaciars es van anar retirant, a partir del final de la seva llengua de gel, el riu que resultava del desglaç, va continuar excavant la part baixa de les valls, amb un perfil el forma de V i es va generar un fort desnivell entre la part ocupada pel glaciari i la part fluvial de la vall.

La vall de Claror

15' (2 h. 55') Riu de Claror

En 15 minuts arribem al riu de Claror. A l'altre costat de riu hi podem veure la cabana de Claror, si ens trobem amb ànims ens hi podem arribar, suposa una derivació de mitja hora entre anar i tornar, només ens cal creuar el riu per la palanca i caminar recte cap a la cabana.

Forma part de la sèrie de cabanes que es van construir a mitjans segle XX dites cabanes de vaquer, quan la ramaderia ovina ja quasi s'havia abandonat i es van introduir al país vaques lleteres. Es van aixecar per acollir el pastor, o vaquer, que en tenia cura i en elles ja es van emprar materials contemporanis com el ciment. Són les cabanes que van reemplaçar a les anteriors de pedra seca. Està acompanyada d'una pleta i les restes d'una cabana vella, ambdues en pedra seca. Retornem a la palanca.



La cabana i la pleta de Claror des de l'altre costat de riu.

Per continuar l'itinerari, de la riba dreta del riu estant, cal pujar el talús que es queda a esquerra del camí, per entrar a un planell amb un lleuger pendent, entre el vessant i el riu. Hi veurem, a dreta, les restes d'una cabana de pedra recolzada en un bloc de roca natural, i a més a més s'hi distingeixen les restes d'un parell d'orris.

La cabana fa entre sis i set metres de costat i està conformada per tres parets bastides en pedra seca, mentre que el costat de llevant queda tancada per un bloc rocós; la paret de ponent presenta l'obertura d'una porta al centre. Tal com passava amb la majoria de cabanes, la coberta ha desaparegut; devia estar construïda a base de troncs, recoberts de terra i gleva o herba.

Aquesta cabana, i les que veurem més endavant, eren els llocs on vivien els pastors que tenien cura dels ramats durant els mesos d'estiu en que aquests romanien a les pastures d'alta muntanya. Com podem veure la seva construcció es feia a base de col·locar pedres encaixades entre elles, en sec, amb murs de dos cares i l'efectuaven els mateixos pastors. A vegades, entre les pedres es posava terra, però no per subjectar-les, sinó per tapar els forats i evitar les corrents d'aire. A l'interior acostumava a haver-hi una petita llar, un banc de pedra i un o dos nínxols on deixar atuells o tenir llum feta de teia de pi, i.

Per continuar no hi ha camí marcat, però és difícil perdre's, hem de cercar un pas que queda a l'esquerra de la cabana, entre un bosquet i la tartera, allí trobarem un parell de cabanes encaixades entres les pedres, i, pocs metres més enllà, a la dreta i per sota nostre, en un clot, hi tenim una quarta cabana, aquesta exempta.

Estem a una zona de prats alpins on predominen les clarianes, acompanyades d'algun bosquet de pi negre, i on la principal vegetació consisteix en herbatge (festuca supina) i landes de neret i abarset. A l'estiu sentirem els xiulets de les marmotes i no costa veure-les dretes a l'entrada dels seus caus. Estem passant per sobre d'una tartera de roca blanquinosa, es tracta d'una morrena glaciària en forma de llengua deixada per un dels darrers glaciers de la zona; és de color blanc perquè es tracta de mineral de quars, probablement una beta que va ser esmicolada pel gel del glaciària.

10' (3 h. 5') L'orri del pi

Caminem una mica més i flanquejant el vessant anem a donar a un orri; és distingible fàcilment per tenir un pi que li a crescut al mig. Té el traçat quasi rectilini, amb només un petit gir a l'extrem sud, està format per dos parets de pedra seca paral·leles que deixen al centre un passadís amb un compartiment a la punta, i té una cabana adossada. Fa uns 50 metres de llargada.



Aquest orri, amb un pi al mig, és el primer que trobarem.

Els orris eren estructures que servien per facilitar i organitzar la tasca de munyir les ovelles. En el cicle ramader a principis d'estiu era quan els ramats d'ovelles es portaven a la muntanya a pasturar, i era just en aquest moment quan les ovelles criaven i donaven llet; calia munyir-les dos cops al dia, i per aquesta

tasca s'empraven els orris. L'orri és una estructura bastida en pedra seca, que consisteix en un recinte format per dos murs de pedra, denominat mànega, d'aproximadament un metre vint d'alçada, que corren paral·lels, dibuixant una corba o una ziga-zaga d'entre quaranta i seixanta metres de llargada. Un dels extrems està obert per a que hi entri el ramat, mentre que l'altre està tancat i disposa d'un compartiment separat per una paret transversal, que era on es posaven un o dos pastors per munyir les ovelles sens de haver de suportar l'empenta de la resta dels animals. Al costat acostuma a haver-hi una pleta i una o dues cabanes, tot el conjunt també rep el nom d'orri.

15' (3h. 20') Els orris del Planell Gran

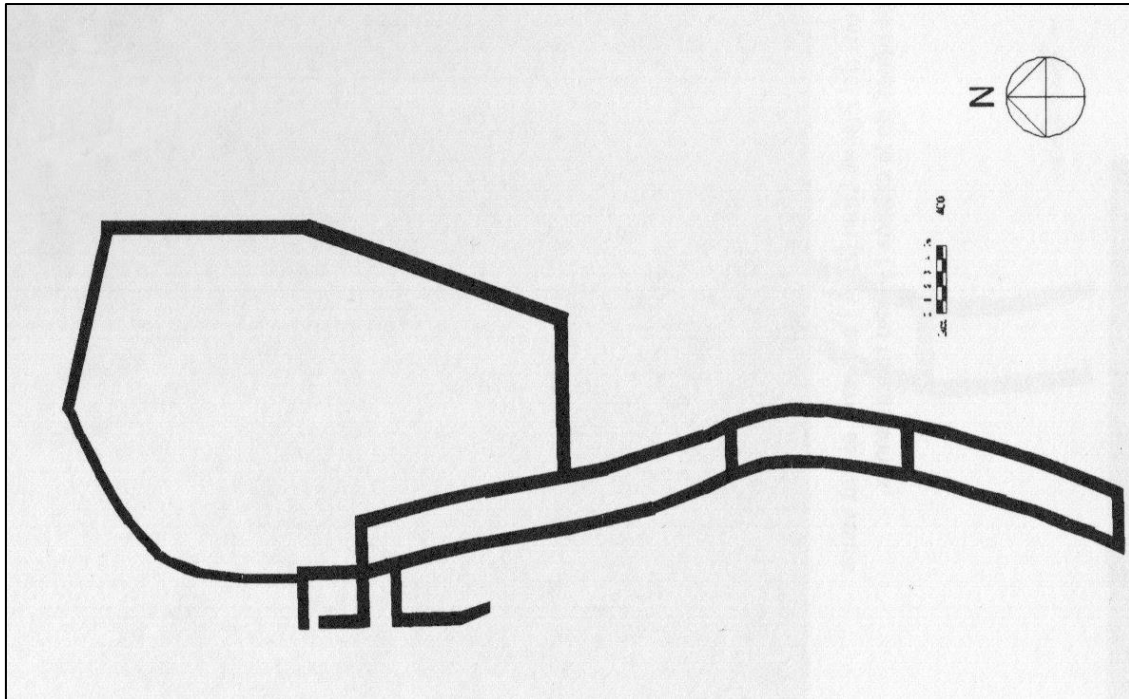
De l'orri surt un corriol a mà esquerra que va a donar a una petita vall ocupada per una tartera, per la qual el camí puja fent marrades amb terraplens fets en pedra seca amb les mateixes pedres de la tartera. Pugem per aquesta vall i anirem a donar a un prat entre el bosc i el riu, el Planell Gran, on hi ha dos conjunts formats per orri, pleta i cabana, més les restes d'altres cabanes.

El primer conjunt està situat més a prop del la riba del riu i té un arbre al centre. Al peu de l'arbre hi ha la cabana, de la dreta d'aquesta parteix l'orri, que té forma d'S, i per sobre hi ha una pleta dividida en tres tancats.



L'orri de baix del Planell Gran, vist des de l'altre riba del riu.

El planell està travessat pel camí que va del refugi de Claror a l'estany de la Nou, ens hi hem d'adreçar i per sobre del camí hi ha el segon conjunt, al peu de la tartera, on l'estructura principal és un orri o mànega de seixanta metres de llarg, acompanyada d'una cabana i una pleta.



Planol de l'orri de dalt del Planell Gran

La *pleta* és un espai clos on, cada nit, es tancaven les ovelles i que estava delimitat per murs de pedra seca. Això permetia controlar el ramat, evitar pèrdues d'animals i, també, servia de defensa contra els depredadors, sobretot, el llop i l'os, dos espècies, avui en dia desaparegudes de la fauna andorrana. A més a més, durant el període de cria, les ovelles que estaven alletant eren separades de les que encara no havien criat, dites basives, en pletes diferents per a que no es barregessin.

Tots aquests conjunts es troben a la part baixa de la zona de pastures de Claror, una zona que a l'edat mitjana rebia el nom de Forganyà, i que era un espai ramader que utilitzat de forma conjunta per les parròquies de Sant Julià de Julia de Lòria i Andorra; hi podien portar ramats tant els pastors d'una parròquia com de l'altra, cosa que a vegades acabava amb conflictes. Per a resoldre un plet que dues parròquies tenien per l'aprofitament d'aqueta zona l'any 1288 el comte de Foix, Roger Bernat III, va haver d'emetre una sentència en la que ratificava aquest ús compartit; a la vegada el document ens informa que al segle XIII ja s'estaven utilitzant aquestes pastures. A mitjans segle XVII hi havia el costum que aquell dels pastors d'una o altra parròquia, que fos el primer en posar un ram de boix a l'orri de Claror era qui tenia dret a emprar-lo; i l'any 1607 hi va haver una causa judicial per que tant uns com altres afirmaven haver estat els primers en posar-hi el ram.

Un cop visitats els dos conjunts agafem el camí cap el nord, en direcció a l'estany de la Nou (15'), el qual rodegem per la banda oest i arribem al refugi de Perafita (Si es vol dividir l'itinerari en dos dies es pot fer nit en aquest refugi).

Des d'aquí, per retornar ens dirigim al camí que baixa cap a Entremesaigües, passem per davant de la cabana de vaquer de Perafita, també aixecada al segle XX, i anirem a trobar la cruïlla que pujada havíem agafat per anar a Claror. Només en cal retornar per on havíem pujat, si bé recomanem que abans d'arribar a les bordes d'Entremesaigües, preneu el camí de la Font del Boigot, ja que de baixada és més còmode que el camí de la Muntanya i així veurem un altre racó de la vall.

Retorn a l'aparcament del pont de la Plana

2 h. 10' (5 h. 30')

Punts al mapa:

- 1.- Camí de la Muntanya
- 2.- Feixes d'Entremesaigües
- 3.- Camí de Perafita
- 4.- Places de carbonera
- 5.- Pleta i cabana dels Graus
- 6.- Pleta i cabana de Claror
- 7.- Cabanes
- 8.- Orri del Pi
- 9.- Orris del Planell Gran

